

Mrázek, Roman

Slovanské jádrové konstrukce bezsubjektové

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1977-1978, vol. 26-27, iss. A25-26, pp. [65]-77

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100560>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ROMAN MRÁZEK

SLOVANSKÉ JÁDROVÉ KONSTRUKCE BEZSUBJEKTOVÉ

I

Velmi mnohé se posunulo v teoretickém i materiálovém bádání od doby, kdy Fr. Miklošič vydal svůj znamenitý spisek *Subjectlose Sätze* (Wien 1883). Přesto však komparatistických prací, třebaš jen dílčích nebo programových, zahrnujících všechny slovanské jazyky, vyšlo k této tematice zatím málo.¹ Cílem předkládané stati je: a) nastínit, jak by mělo vypadat soudobé teoretické uchopení celé této skladebné oblasti v srovnávací dimenzi; b) vytyčit základní materiálové typové obecniny, konvergence a divergence mezi všemi spisovnými slovanskými jazyky přítomnosti. Stavím svá pozorování především na vlastních excerpcech z původních textů současných slovanských jazyků. Téma je to rozsáhlé, přitom zároveň aktuální i vysoce zajímavé. Nyní se tolik zdůrazňuje sémantika věty, sémantika propozice. Myslím, že právě na bezsubjektových konstrukcích jako na prubiřském kameni by se mohly vyzkoušet všechny souvislosti lexika a syntaxe, resp. vzájemné sepjatosti významu a formálních exponentů.

I. Termín „bezsubjektový“ je zde chápán v sémantickém smyslu. Sémantický subjekt je ta referenční substance (resp. její suplent), která je agentem záměrného (finálního) děje, nebo inherentním manifestantem spontánního (bezděčného, kauzálního) děje, stavu či vlastnosti.² Pro stručnost a jednoznačnost doporučuji užívat pracovního synonyma působitel (производитель) predikovaného znaku (eficiens). Působitel je tedy — zhruba řečeno — ta substance (či její suplent), které se dostává v povrchovém ztvárnění syntaktické pozice gramatického subjektu v aktivních konstrukcích. (Nepatří

¹ Srovnávací záběry přinášejí pouze práce: M. Regula, *Lingua* 7, 1957/58, 46—86; F. Liewehr, *ZfSl* 3, 1958, 197—208; M. Ivić, *StFPS* 5, 1965, 49—52 a *Književnost i jezik* 15, 1968, 5—12.

Více je prací konfrontačních, zabývajících se dvěma až třemi jazyky: P. Adamec (1965), A. Doros (1960), I. Georgiev (1969), V. Hrabě—M. Elsner (1968), D. Kollár (1954), N. Preobraženskij (1958), N. Savickij (1971), jakož i větší studie autora přítomné stati (1956).

Nejvíce jsou zastoupeny práce monoglosické, věnované především ruštině: N. N. Arvat (1960), V. V. Babajceva (řada prací), V. I. Borkovskij (více prací), I. Fodor (1957), Je. M. Galkina—Fedoruk (1958), V. L. Georgijeva (1968, 1969), R. Channon (1973), L. R. Mickelsen (1968), K. Pontoppidan-Sjövall (1973), R. Růžička (1963). Některé další mají svým předmětem jiný slovan. jazyk: češtinu — Je. S. Andrejeva (1962, 1964) polštinu — A. Wierzbicka (1966), lužičtinu — H. Schuster—Šewc (1974), srbocharvatštinu — N. I. Sokač (1968), M. Ivić (1963), makedonštinu — K. Feleszko (1968) a bulharštinu — I. Vaseva-Kadánkova (1968).

² Sr. vymezení sémantického subjektu, jak je podává P. Adamec (*Очерк функционально-трансформационного синтаксиса современного русского языка*, I, Praha 1973, rotaprint, str. 3): „Семантический субъект — это обозначение субстанции, которой приписывается определенная активность, состояние или характеристика.“ Při rozlišování dějů záměrných (finálních) a bezděčných (spontánních, kauzálních) se opírá zvl. o stanovisko K. Trosta; v. jeho práce in: *Slavistische Studien* zum VI. Internat. Slavistenkongress Prag 1968, 194—214; *Die Sprache* 18, 1972, 9—23; *Sprachwissenschaft* 1977, 1—26.

tedy k němu již gram. subjekt pasívních konstrukcí.) Podrobněji rozeberu a zdůvodním komplex těchto teoretických otázek v jiném svém příspěvku, zde se omezují pouze na konstatování toho, že pro metajazykovou stručnost a jednoznačnost by bylo výhodné mluvit o jádrových konstrukcích bezeficientních. (Jiná třída jádrových konstrukcí jsou konstrukce eficientní; veškeré deseficientní čili desagentní konstrukce pak již jsou útvary nikoli jádrové, nýbrž odvozené, derivované.)

Pro srovnávací i bilaterální či monoglosické studium slovanských struktur větných (sentenciálních) ukazuje se mi jako velice výhodný koncept derivační: od určitého souboru jádrových (čili elementárních, výchozích) útvarů dostáváme cestou derivačních (nikoli tedy transformačních!) fakultativních postupů velké množství fakultativně derivovaných (odvozených) útvarů.³

Definici vět, které se v předkládané stati zkoumají, bylo by tudíž možno formulovat asi takto: Jsou to věty bez eficientu (= bez sémantického subjektu), které nadto vykazují — stejně jako veškeré ostatní jádrové konstrukce — elementární kognitivně pragmatické parametry, totiž: (+) indikativ, (+) konstatace, (+) afirmace, (—) fázovost, (—) intenční a persuzivní modalita, (—) emocionalita, (+) primární slovosled i logický akcent. V takto vymezeném rámci je celkem v teorii ovšem zatím sporné, zda dvoubázové (a vícebázové) konstrukce (čili konstrukce s komplexní propozicí) mohou vůbec být jádrové. Zužují vědomě téma pouze na jádrové útvary jednobázové.

2. Z podané definice a také z vytčeného zúžení na jednobázové struktury tedy vyplývá, že stranou zůstávají (nevcházejíce do rámce jádrových vět bezeficientních) struktury následujících typů:

a) *Píše se o tom, Sedí se mi dobře, Bylo s tím hnuto, Už je zaseto* — neboť to jsou útvary derivované deseficientně;

b) rus. *Его там не было, Никаких сведений пока не поступило* — neboť to jsou útvary derivované negací, vznikly z jasně eficientních jádrových útvarů afirmativních (Он там был, Сведения уже поступили);⁴

c) *Заčalo mrznout, Začíná být chladno*, rus. *Мне стало (становилось, делалось) неловко, Přišlo mi ho líto; Nechce pršet*, rus. *Придется идти пешком, Нельзя молчать* — ježto jde o deriváty fázové nebo úzce modální, event. v kombinaci s deseficientizací;⁵

d) *Hrozně mě pudilo nakouknout tam*, rus. *Меня подмывало (подталкивало, подбивало) сделать это* — jsou to totiž bezeficientní konstrukce dvoubázové (predikují proces + proces), obdobně jako početné případy typu *dluž. Mě pak běšo tužnje wo tom powědaš*, rus. *Мне было страшно сидеть там ночью (predikují kvalitu + proces)*; stranou musejí zůstat např. i zajímavé útvary

³ Principy derivační větné syntaxe jsem podrobněji vložil v stati *Синтаксическая деривация*, *Slavica Slovaca* 9, 1974, 287—293. V podstatě se po této stránce solidarizují s názory P. Adamce, vypořádanými v jeho učebních textech (cit. v pozn. 2).

⁴ V slovanštině genitiv často funkčně supluje nominativ, a bývá tedy gramatickým subjektem; kromě toho ovšem častěji supluje objektový akuzativ.

⁵ Je zvláštní, že interpretace čes. konstrukcí typu *Přišlo mi ho líto, Udělalo se mi nevolno* (= rus. *Мне стало жаль его, Мне сделалось не по себе*) působila potíže nejen kdysi Fr. Trávníčkovi (*Mluvnice spisovné češtiny* II, 1951, 624), nýbrž nejnověji i N. Šavickému, v jeho jinak znamenité stati *Безличные предложения с невооротным глаголом в украинском, русском и чешском языках*, *Čs. rusistika* 16, 1971, 115.

typu slc. *Išlo mi pľúca rozdrapit*, kde se snoubí fázová derivace s dvoubázovou charakteristikou.

3. Základem všech jádrových bezsubjektových (= bezeficientních) vět jsou impersonální verbální predikáty, a v nich vystupují buď faktická impersonalia, nebo impersonalia funkční. Jak starý je v syntaxi problém impersonalií, jejich geneze, podstaty, funkce! Soubor těchto otázek v přítomném příspěvku neřeším ani náznakově. Připomínám to spíše jen proto, že by bylo možno přistoupit k látce také onomaziologicky: registrovat primární i sekundární impersonalia všech slovanských jazyků podle úplných lexikografických excerpceí, materiál pak třídit podle jejich valence či přímo intence a dospět tak k srovnávacímu přehledu propozičních typů. Obdobně by se to týkalo také registrace veškerých kopulativně-nominálních predikátorů impersonálních (sr. čes. *Je mi zle, dobře, mdlo, Je mlhavo, sychravo, chladno...*). Syntaktický přístup se však sotva může ubírat touto cestou. Musí zajisté dospívat k zobecnování (i k shledávání základních propozičních typů), leč nikoli minuciózní, systematickou lexikografickou indukceí. Záleží na vystižení charakteristických konstrukcí toho kterého jazyka, a to právě pomáhá odhalit dostatečně reprezentativní excerpční sondáž z textů slovanských spisovných jazyků, stylisticky i dobově adekvátních. Je nutno mít dále na paměti, že je zde nemálo jevů buď idiomatizovaných, nebo podmíněných dobově a stylově (sr. zejm. hojný výskyt našich vět v básnickém jazyce).

4. Nemysleme si však, že i po celkem jasných restrikcích našeho tématu vyvstanou před námi zřetelné kontury rozsahu jádrových, jednobázových vět bezsubjektových (bezeficientních). Nikoli! Na jedné hraniční čáře je to způsobeno následující závažnou skutečností: snad s výjimkou češtiny platí pro všechny slovanské jazyky, že nekonkretizovaný nebo nekonkretizovatelný eliciens inanimatus („to“, „cosi“, „něco“) nejruznějších odstínů zůstává velmi často implicitní, slovně nevyjádřený. Tím dochází k formální neutralizaci útvarů bezeficientních s útvary s existujícím eficientem věcným, avšak zimplicitněným. Sr. typové doklady, jako jsou rus. Аъ, болит! „to bolí!“; ukr. Почалося, Іване (scil. nějaká událost, záležitost); brus. Цяпер ужо пойдзе само (nějaká činnost); hluž. *Běše a njeběše* (incipit pohádky); *Kajke tam je?* „jaké to (scil. celková situace) tam je?“; dluž. *Kak jo pšed towzynt lětami we našom Błoše wuglědalo* (obdobně); čes. *Stalo se* („co naděláme?“); slc. *Až mi srdce stislo* (pohled na určitý výjev — už na hranici bezeficientních struktur); slin. *Nato pa je vzkriknil, da se je razleglo po ulici*; srch. *Napolju je sviždalo, praskalo, fijukalo, zavijalo* (Čosić) (scil. dělostřelba); mak. Мило ми је „je mi to milé!“; bulh. Марине (nomen propr.), върви ли? — Върви „jde to? — jde!“; *Понякога тук приличаше на боен лагер* (scil. celková situace).⁶

Co zde tedy dělat, jak interpretovat? Zastávám následující názor: věty s nevyjádřeným, leč referenčně evidentně existujícím působitelem (eficientem, sémantickým subjektem) nepatří k bezeficientním (bezsubjektovým), nýbrž vytvářejí samostatné

⁶ Zvláště pozoruhodné je, že v celé jižní slovanštině je dosud zachován starobylý mediteranální typ s implicitním deiktickým *to* v propozicích schématu: *To je XY, To jsem já*. Sr. latin. *Nolite timere, ego sum*; srch. *Po glasu poznade: bio je stranac iz hana* (Andrić) a obdobně v dalších jihoslovan. jazycích. Nelze vyloučit, že k jeho zachování přispěl později vliv turečtiny.

pásmo v rámci vět eficientních, i když jsou zde vzájemné hranice setřeny a přechody zcela plynulé. Je zde nutný opravdu individuální diferencovaný přístup ke každému případu, vzhledem ke kontextu a situaci. Jestliže však v tom kterém jazyce je eficientní zcela odsunut, „sublimován“ a manifestuje se to jeho nulovým výrazem, přiřazoval bych už takové útvary k bezeficientním. Je přece jen rozdíl, zda se může říci např. rus. Меня тянет в Прагу, bulh. Теглим към дрямка, ukr. Мене потягло до казино, atd., a v jiném se to nenásilně říci nedá (sr. negramatické čes. * *Táhne mě do Prahy*). Zlá se, že na nejzápadnějším slovanském pomezí nevyjadřování slovesa *to* (luž. *wono*, *to*) bývá znakem básnického jazyka, zčásti někdy též vlivem podvědomého nebo úmyslného purismu (sr. čes. poeticky: *Vonělo tam náručemi květů; Nad námi zapraskalo, zadunělo*).

5. Bud jak bud, u vědomí celkové značné početnosti vět skutečně bezeficientních (bezsubjektových, bez sémantického subjektu) i nemalého masívu vět povrchově s nimi totožných, je nutno se vši vehemencí opětovně prohlásit toto: Pro slovanštinu zásadně neplatí, že realizací věty S je vždy dichotomické NP — VP! Pokusy dedukovat nebo nejnověji generovat veškeré, popříp. aspoň některé útvary bezeficientní z eficientních byly konány nejednou a objevily se ve značně apodiktické formě i v době nejnovější (např. u A. Wierzbické).⁷ Pokládám je za málo perspektivní. Jde ostatně o problematiku spíše gnozeologickou a filozofickou, staronovou, nemající zdaleka vždy přímou intralingvistickou relevanci.

6. Po eliminaci všeho toho, co do jádrových vět (slovesných) bezeficientních nenáleží, ukazuje se jedna velice zajímavá, nově se vynořivší skutečnost: Lze totiž stanovit jejich obecný sémantický invariant. Záleží v následujícím: přinášet sdělení o jevech vymykajících se uvědomělé kontrole, tedy o jevech vyhoceně spontánních (bezděčných, samovolných — čili kauzálních, a uvnitř nich často přímo živelných). Přesnější by byla asi takováto formulace: stylizovat určité obsahy jakožto akcentovaně spontánní (bezděčné, kauzální) jevy. Je to přirozené: kde neexistuje působitel predikovaného obsahu, a to především agens finálního děje, tam se jistá skutečnost realizuje „sponté sua“, pouze jako výslednice určitých příčin.⁸

Detailněji lze konstatovat, že ve všech slovanských jazycích sem náležejí sdělení o jevech, v nichž mají podíl především živly, jako jsou voda (v různých skupenstvích), oheň, světlo—tma, horko—chlad, vítr a vichřice, dále pak technické ničivé síly, nejrůznější zvuky, vůně a pachy, celá sféra lidské psychofyziologie, jakož i pohybující se běh událostí (sr. v několika jazycích

⁷ Názor A. Wierzbické je pozoruhodný (*Czy istnieje zdania bezpodmiotowe*, JP 46, 1966, 177—196). Autorka tvrdí, že existují pouze konstrukce subjektové, tj. dvoučlenné, a uvádí mj. jako argument rovnice tohoto druhu: *Grzmi — Grom grzmi., Pada — Deszcz pada; Mży — Mży kapuszniaczek; Świta — Już poranek świta; Ochłodziło się — Powietrze ochłodziło się* (str. 187). Soudím, že její výklad jednak trpí nepřirozeností a jednak nepostihuje zdaleka všechny jednočlenné jádrové věty jiných typů.

⁸ Našimi konstrukcemi tedy zásadně nemohou být vyjadřovány v žádném slovanském jazyce děje a jevy finální (účelové, úmyslné); ty by totiž předpokládaly působitele, a to uvědomělého, tj. agens, zpravidla personický. A mají dokonce ještě nepřilíš velký diapazon v celé sféře dějů a jevů kauzálních (spontánních, neúmyslných); jsou podmíněny především absencí inherentního manifestantu a s tím spojenou sémantickou specifikací ve směru k živelnosti, stochastičnosti. Porovnejme: *Nastala havárie* (kauz. děj, stylizovaný eficientně), manifestans „havárie“ vs. *Došlo k havárii* (kauz. děj, stylizovaný bezeficientně); rus. *Меня влечет славистика* (kauz. děj, stylizovaný eficientně, s manifestantem славистика vs. *Меня влечет к славистике* (kauz. děj bezeficientní, s akcentováním spontánnosti, samovolnosti); čes. *Jsem z toho smuten* (manifestans totožný s mluvčím, kauz. jev) vs. *Je mi z toho smutno* (v kauz. jevu opět do popředí vystupuje živelná samovolnost).

konstrukce typu čes. *Došlo k bitvě, Schyluje se k bouřce, Sešlo z toho, Jde o naši budoucnost*) a charakteristika kvalitativních stavů (sr. čes. *Je tam příjemně, veselo...*). V podstatě mohou být při tom všude predikovány pouze dvě třídy příznaků: a) pouhé děje (procesy), nebo b) pouhé kvality. Naproti tomu ve větách s působitelem, s eficientem, mohou být predikovány také vztahy posesivity, existence nebo kvantity.

7. Nyní je nutno vyřešit důležitý problém: na jakých principech by měl být vybudován systematický popis a výklad našich struktur v slovanských jazycích v srovnávací syntéze? Jestliže základní, nový princip vyplynul z delimitace útvarů jádrové jednočlenných (bezsubjektových, bezeficientních) od všelikých útvarů pouze povrchové, formálně jednočlenných (tj. bez gramatického subjektu), pak další principy plynou z respektování dialektické jednoty obsahu (tj. sémantiky) a formy: afinita sémantiky je těsně spjata s afinitou formální, a to recipročně.⁹ Nelze tedy jednostranně preferovat sémantiku, to byl citelný nedostatek všech existujících tradičních zpracování. Naopak, po dosavadních zkušenostech se zpracováním látky různými autory se ukazuje, že by bylo radno spíše poněkud preferovat formální stránku: přihlížet k tomu, jakou formálně relevantní podobu má sám predikát (nejvíce aplikovatelnou ve větách predikujících pouhé kvality), dále zda je sám o sobě komunikativně plně autonomní, či k sobě vyžaduje jeden nebo více aktantů, a to objektové či adverbialní povahy, a na nejnižším stupni pak — jakého morfologického ztvárnění se aktantům dostává; tyto zřetele dosud většinou uplatňovány v různých pracích pohříchu nebyly.

Z hlediska sémantického má svou relevanci všude zřetel k takovým kategoriálním referenčním příznakům, jako jsou: Hum., Anim., Inanim., Vis stochast. apod., stejně jako např. v dílčím poli Hum. diferenciace toho, zda děj nebo kvalita postihuje lidský organismus externě či pouze interně, zda se týká člověka v globále, či je nějak parciálně lokalizován.

Co se týče samého slovesa, plyne základní dichotomie z toho, zda je sensu largiore autosémantické (= nekopulativní), totiž při predikování procesů, dějů, či kopulativní, při predikování pouhých kvalit, kvalitativních stavů. V rámci prvně jmenovaných se podle mého přesvědčení dosud celkem zbytečně přečeňovala striktní bifurkace reflexivních vs. nereflexivních jednotek; vyplývala v nemalé míře z paušálního širokého záběru všech povrchové bezsubjektových vět (tj. bez gramatického subjektu). Při srovnávacím pohledu by se při takovém přístupu od sebe zbytečně odtrhovaly jevy jinak zcela obdobné, sr. autonomní slovesa bez potřebných aktantů s lexikálním obsahem atmosférických procesů, která jsou v jednom jazyce reflexivní (např. srch. *Mrzne se*), v jiném jazyce pak nereflexivní (např. čes. *Mrzne*).

8. Jakkoli to zní divně, dospěl jsem k empirickému zjištění, že transformační operace nebývají v dané syntaktické sféře vždy průkazné, ne vždy mají váhu rozhodujícího kritéria. (Tím nemá být řečeno, že je nelze aplikovat jakožto pomocný ukazatel.) Je to způsobeno zřejmě tím, že při transformaci struktur subjektových (eficientních, dvojčlenných) v struktury bezsubjektové (bezeficientní, jednočlenné) dochází obvykle k citelné sémantické modifikaci celé propozice, takže pak už vlastně nemáme co činit s propozicí jedinou,

⁹ Největší zásluhu na zdůrazňování a dokumentování toho, jak se sémantická makropole i mikropole manifestují ve společenství formálních exponentů (a vice versa), získal si nesporně Ju. D. A presjan, sr. zejm. jeho práce *Экспериментальное исследование семантики русского глагола*, Moskva 1967 a *Лексическая семантика*, Moskva 1974.

nýbrž s dvěma různými, byť nepříliš od sebe vzdálenými propozicemi. Transformační test sám o sobě tedy vždy nestačí, je třeba jej doplňovat testy dalšími — substitucí, expanzí, redukcí nebo sémantickou explikací. O tom v. ještě níže v § 18.¹⁰

II

9. Nuže tedy v rámci našich vět sdělujících pouhé děje, s významovým, funkčně impersonálním verbem temporale, vytvářejí první třídu ty, v nichž k plnosti sdělení stačí samo toto verbum bez determinantů. Schéma: Vf impers + ∅. Jejich obsahem jsou především dění přírodní a atmosférická. Je to nejvlastnější doména impersonalií vůbec. V podrobnostech jde o záležitosti lexikální, sr. čes. *Prší*, pol. *Pada*, slin. *Dežuje*, bulh. *Вали*, leč rus. *Дождь идет*, srch. *Kiša pada*. Při zobecnování by bylo možno přihlížet i k míře zastoupení reflexivních jednotek (např. hojné jsou v luž., sr. hluz. *Deščuje so*, *Hrima so*, *Lije so*...) a za druhé k možnostem paralelního analytického rozčlenění nebo perifráze, sr. rus. *Снег идет* // *Снежит* (stylist. diferencováno), čes. *Sněží* // *Padá snít*, pol. *Pada* // *Deszcz pada*, srch. *Sviće* // *Dan sviće*.¹¹

10. Schéma Vf impers + Adverb. zahrnuje velký masív vět, sdělujících bezelicientní děje vázané na určitou omezenou lokalizaci, nejčastěji v nějakém vnějším prostředí. Máme zde tedy jeden z typických případů obligátní lokální fixace obsahu propozice, vedle fixace temporální. Ilustrováno na čes.: *Zatéká na půdu*, *V skalách zadunělo*, *V kamnech vyhaslo*. Slovesa zvukových efektů jsou zde ve slovanštině všeobecně nejcharakterističtější, nápadně velký počet dokladů mám ze slovinštiny: *V gozdu je šumelo*; *Potem je zahřešalo za hišo* (Kranjec); *Iz daljave, iz polne dvorane je bučalo* (Cankar). Okrajově se mohou tímto schématem sdělovat i děje uvnitř lidského organismu, sr. čes. *Ve mně hrklo*, *V nich už vřelo*. Sporadicky ovšem máme před sebou úmyslnou lokalizační restrikcí, sr. pol. A. *Słyszysz, grzmi znouu*. — B. *Grzmi w twoich uszach*. (Iwaszk.) Dostí časté ukr. konstrukce typu: *У грудях булькало* představují už zimplicitněni typu jiného, s dvěma determinanty (§ 12).

11. Schéma Vf impers + Objekt se podrobněji člení podle formální stránky tohoto aktantu. V jeho funkci může vystupovat předně pád prostý (bezpředložkový):

Genitiv. Sem by spadal hlavně téměř všeslovanský typ čes. *Ubývá vody*. Leč vyvstávají proti jeho „jádrovosti“ i proti jeho zařazení sem některé vážné námitky, totiž: a) dochází zde k jisté neutralizaci denotátového objektu a eficientní děje, já osobně zde spatřuji převažující platnost působitele, inherentního manifestantu kauzálního děje (sr. i konstrukce s nominativem jako:

¹⁰ Dotýkám se těchto otázek ve svém příspěvku *Problematika tzv. hierarchizace propozice*, SaS 37, 1976, 86—97. Pro ilustraci sr. nemožnost generalizovat dvojice typu: *Je mi smutno* — *Jsem smuten*; *Je mi radostno* — *Jsem radostný*; avšak *Je mi těžko*, *lehko*, *příjemno*... ≠ **Jsem těžký*, *lehký*, *příjemný*...

¹¹ Jak hodnotit případy ilustrované uvedenými dvojicemi? Soudím, že takto: mluvčí má ve svém jazykovém kódu k dispozici dvojí stylizaci — bezeficientní nebo eficientní; existence posledně jmenované však nikterak nevyvrací jednočlenný, bezeficientní charakter prvního členu citovaných dvojic.

Voda ubývá, Rozvody přibývají, Dva žáci ubyli); b) z hlediska sémantického se komunikuje vlastně dynamizovaný kvantitativní příznak, v partitivním smyslu, čímž se celá konstrukce logicky dostává do zcela jiných paradigmatických souvztažností — vymyká se z rámce bezeficientních, řadí se ústrojně k eficientním útvarům (sr. hloubkový smysl věty *Vody ubývá* = „vody bylo více, nyní je jí méně“). Obdobně to vše platí o větách typu rus. *Хватает, не хватает денег*, čes. *Nedostává se pracovních sil*; zaujímají speciální postavení navíc i proto, že se objevují převážně jen v negované podobě.¹²

Dativ. Zpravidla bývá obsazen pojmenováním substancí Hum. Základní trs případů tu představují věty se sémantikou *dobra — zla, libosti — nelibosti*, postihující člověka jakožto integrální patiens; někdy jde přímo o dění osudové. Lexikálně je to všude rubrika celkem omezená. Z češ. sem spadají: *Skaplo (zmešlo, selhalo) mu, Už ti otrnulo, Vyhládlo (vytrávil) mi, Najednou mu svítilo, Zaskočilo (přeskočilo) mu*, s reflexivními jednotkami pak *Přitížilo (ulehčilo, ulevilo) se mu*, okrajově i málo obvyklé věty jako *Povedlo (poštětilo) se mu* — již s přechodem do sféry s implicitním eficientem.¹³ Charakteristické jsou takovéto obraty pro bulharštinu: *Дожалява ми, Докривя му, Доскучае (домъчнее, домилее) ми, Призлява (прилошава) ми*. (Zde vůbec prefigovaná impersonalia mají silné zastoupení, sr. typ *Запролети се, Заесеняваше се, Зазорявало се*.) S obsahem fatálního dění na sebe upozorňuje synonymické vyjádření v ukr., sr. *Їм пошастило (таланило, фортунило)*, známé je rus. *Ему везет, Нам повезло*.

Akuzativ. Zde je třeba lišit předně případy, kdy běží o interní lidský proces. např. čes. *Zamrazilo mě*. Nejtypičtější jsou opět v bulh. (*Досрамява ме, Досмешава, Догрешава ме...*), dále mají důležité zastoupení v slin. (*Damjana /nomen propr./ je spreletelo /Cankar/, Streslo ga je dvakrat*) a pak v ruš. a bruš. (rus. *Меня тошнит, знобит, лихорадит, передернуло*, brus. *Мяне калоціць, Булая /nomen propr./ быццам прарвала*); i slc. se zde kvantitativně od češ. liší, sr. *Smädí ma, Zapieklo ma, Prehnalo ho, Natahuje (drví) ma*.

A za druhé jsou to případy zásahu externí síly na objekt nejen Hum., ale též jiný: rus. *Его ранило, Лодку накренило*. Jsou zastoupeny nejvíce v celé východní slovanštině, kupodivu opět v slin. (např. *Imel sem občutek, da me bo zdaj pribilo na zemljo /Bevk/*), omezené také v slc. (např. *Zabilo ho, Až ma myklo*), jinde jen výjimečně.

Instrumentál. Konstrukce s ním vykazují dvě varianty. První varianta se vyznačuje sémantickým obsahem „line se pach něco připomínající“. Jméno v tomto pádě má nadmíru zajímavou syntaktickou podstatu — odráží se v něm totiž synkretismus rolí objektu // adverbialie // eficientu.¹⁴ Mám na

¹² V této souvislosti je symptomatické, že i ostatní tradičně uváděné případy s genitivem při 3. os. sg. neutra slovesa (např. *Napadlo sněhu, Zbylo másla*) mají jádrem své sémantiky moment kvantitativně-partitivní, ale už naprosto zřetelně nenáležejí k jádrovým větám bezsubjektovým.

¹³ Raritu představuje příklad uváděný Vl. Šmilauem: *Přidražilo doutníkům (Novočeská skladba, 3. vyd., Praha 1969, 120)*.

¹⁴ Sr. R. Mrázek, *Синтаксис русского творительного*, 1964, 168, 176–177, 195; V. Hrabě – M. Elsner, *Деміактивні, зевшеобecnенé a adverbializované neosobні трансформаты в сучасній руській*, *Slavica Pragensia* 10, 1968, 249, 254–255; J. Bauer – M. Grepš, *Skladba spisovné češtiny*, Praha 1972, 69.

mysli typ rus. Пахнет сеном (nezřídka navíc s adverbiale loci). Na oslabenou platnost objektovou směrem k příslovečnému určení ukazuje konkurence jiných, předložkových pádů, její distribuce je v různých jazycích různá (čes. *Vonělo tam fialkami* // *po fialkách*, hluž. *Wonja za čerstwym chłębom*, srch. *Miriše na ruže*, *Vonjalo je po goručoj zemlji*, mak. *Мирисаше на есен*). A na sblížení s oblastí působitele příznaku ukazují transformační dvojice typu rus. Здесь пахнет сеном — Здесь пахнет сено; čes. *Voní tady fialkami*, *po fialkách* — *Voní tady fialky*.¹⁵ Nezřídka máme před sebou vyjádření obrazné, figurální nebo poetické.

Druhá varianta obsahuje zcela jasný objektový instrumentál, jmenuje tu osobu, která je patientem niterného nebo vnějšího otřesu, úderu. V celoslovanském měřítku jsou podle všeho nejhojnější v ukr.: Василем тинало, Машиною кидало, Нею хитнуло (трусило, трясло), Геґшою /nomen propr./ пересмикнуло. Všimněme si, že v ruš. a bruš. by zde obvykle vystupoval objektový akuzativ.

Z vět s jedním aktantem — objektem v pádě předložkovém jsou pro slovanštinu nejpříznačnější ty, které sdělují běh, pohyb událostí, jako jsou — znázorněno na čes.:- *Došlo (trhlo) i na něho*, *Na každého se dostane*, *zbude* (pomenní, specifická jednotlivina přecházející k eficientním eliptickým útvarům); *Došlo k roztržce*, *Táhlo už k večeru*, *Schyluje se k dešti*; *Při tom* (// *na tom*) *zůstalo*, *Sešlo z toho*, *Jde o naši záchranu* (s dativem navíc nabývá tento útvar již významu „záleží mi na něčem“, „мне что-н. важно“) atd. Jsou nejvíce zastoupeny v západoslovanských jazycích; např. slc. *Chystá sa na búrku*; pol. *Zbieralo się na burzę*, *Chodzi tu o coś innego*; hluž. *Stupaše k nazymje*, *Hižo dže na wječor*; dluž. *Kak jo k tomu pšišło?*, *Žěšo juž k wjacoru*.

12. Vystupují-li u slovesa obligátní participanty dva, přináší detailní formální klasifikace bohatou paletu dílčích mikrotypů. V zjevně menšině stojí takové, jako jsou čes. *Dostalo se mi velké cti*, rus. *Меня потянуло на родину* (každý z nich by mohl být minuciózně komparatisticky popsán). Z největší části jde především o děje zasahující člověka takovým způsobem, že je specifikována nějaká partie jeho organismu. Osoba jako integrál při tom bývá vyjádřena buď dativem (čes. *Hučí mi v hlavě*, tj. „v mé hlavě“, rus. *Мне уши заложило „мои уши“*), nebo akuzativem (pol. *Kłuje go w boku*), nebo známým předložkovým genitivem (rus. *У меня в ушах трещит*, zde se ukr. vyznačuje častějším dativem). Příslušná partie organismu pak má svým designátorem buď objekt v akuzativu (pol. *Dech mu zaparło*, slc. *Srdce mi stískalo*), nebo v pádě předložkovém (čes. *Zebe mě do nohou*), nebo adverbiale loci (čes. *Dusilo ho na prsou*). V té či oné míře jsou uvedené mikrotypy zastoupeny ve všech slovanských jazycích. Stojí za připomínku, že konstrukce jako čes. *Vyschlo mi v krku*, *Píchá ho v boku* mají v bulh. a mak. jen okrajový výskyt, sr. uzuální eficientní stylizaci: mak. *Ми се исуши устата*, bulh. *Пресъхна ми гърлото*, *Шуми ми главата*.

A za druhé zde máme známý a velmi závažný strukturní útvar typu rus. *Самолет охватило пламенем*, *Громом убило человека*, vlastně již

¹⁵ Sdělení o vůni, pachu může nadto dostávat ještě jinou povrchovou podobu, sr. čes. *Voní mu z úst*.

s instrumentálem leckdy jen fakultativním, známý nejvíce z ruštiny, ale do určité míry také z ukr. a bruš., řídký v pol.;¹⁶ sr. ukr. Його вдарило струмом, Дорогу завіяло снігом; brus. Маланкай спапяліло дрэва, Всь неба завалакло свінцовымі хмарамі; pol. *Poraziło go prądem, Las zasnuło mgłą, Droge zawiąło śniegiem*. Syntaktická povaha tohoto útvaru z hlediska jádrovosti není tak jednoznačná. Buď jak buď, stýkají se nám tu konstrukce bezeficientní s deseficientními (sr. triviální subjektové koreláty: Самолет охватило пламя, Гром убил человека atpod.). Soudím dnes, že patrně vskutku máme před sebou nikoli jádrové věty, nýbrž deriváty, třebas v určitých sdělných situacích (působení živelných, stochastických sil) zvláště v ruš. přednostně užívané.¹⁷

III

13. Bezeficientní konstrukce s impersonální formou slovesa esse (nejčastěji charakteru kopuly) sdělují pouhé kvality, bez jejich manifestantu, působitele. Sémanticky jsou vcelku užší než předchozí velká třída. Nicméně pozorujeme jisté významové obdoby s oněmi: mnohé sdělují kvality přírodní a okolního prostředí, dále stavy lidské, resp. nějaký stav věci (state of affairs) vůbec.

Slovesným komponentem v jádrových útvarech může být pouze *esse*, nepatří k nim proto predikáty s fázově nebo modálně modifikujícími výrazy (sr. rus. статья, становиться, /с/делаться, brus. стаць, станавіцца, рабіцца, pol. /z/robić się, stawać się, czynić się, čes. začít, začínat být, /u/dělat se, přijít, typ *Dnes se zdá venku hezky*, atpod. v dalších jazycích). Spona bývá zčásti implicitní, systémově a důsledně v celé východní slovanštině, do nemalé míry však i v pol. (např. *Parno dzisiaj w ogradzie* [Iwaszk.], *Teżkno mi za obozem* [Jastrun]).

Při kopule stává téměř vždy adverbiale v syntaktickém smyslu slova. Realizuje se hlavně skutečným morfologickým adverbie, o jeho syntaktické povaze se v nedávné minulosti rozprádaly četné odborné diskuse, nejnověji se V. N. Migirin domnívá, že to je — alespoň pro ruštinu — spíše jmenný, tj. krátký tvar predikativního adjektiva.¹⁸ Kromě toho vytvářejí zvláštní skupinu přísponových adverbialíí funkčně adverbializovaná substantiva, se sémantikou lidských kvalitativních stavů emocionálních, hodnotících, modalitních a časově průběhových, s velkými analogiemi ve všech jazycích

¹⁶ V posledních letech o něm psali: R. Mrázek, op. cit. v pozn. 14, 166—179; M. Ivič, *On The Origin of The Russian Sentence Type (ego) zavalilo snegom*, *Die Welt der Slaven* 10, 1965, 317, 321; K. Trost, *Der russische Satztypus Gromom ubilo čeloveka*, *Slavistische Studien zum VI. Internat. Slavistenkongress in Prag 1968*, 194—214; V. A. Kirillova, *О „конструктивных“ элементах безличных предложений (типа „Снегом занесло дорогу“)*, *Исследования по современному русскому языку*, Moskva 1970, 90—96.

¹⁷ Sféru deseficientnosti bude nutno asi rozšířit tak, že kromě nejčastějšího personického agentu může vystupovat i manifestans neživotný, živelný; platí to vlastně i o konstrukcích bez instrumentálu: Его убило, Лодку унесло. Závaznou oporou této interpretace se ukazuje ostatně známý fakt, že ruštiná (a zčásti další v textu citované jazyky) těmito aktivními obraty organicky supluje obraty pasivní; proto jsou možné i konkurence jako: В первые же дни войны его убило // убили на фронте.

¹⁸ V. N. Migirin, *Категория состояния или бессубъектные прилагательные?*, *Исследования по современному русскому языку*, Moskva 1970, 150—157.

a přirozeně s detailními lexikálními divergencemi danými územ. Formálně se adverbializace někdejších substantiv odráží, jak známo, v inkongruenci spony (sr. čes. *Bylo zima, Bylo ho // mu hanba*), problém je, zda každá inkongruence musí mít za následek bezsubjektovou interpretaci celé konstrukce. Soudím, že ano, pokud arci věta vyjadřuje skutečnou kvalitativní stavovou charakteristiku a pokud inkongruence zakotvila pevně v systému příslušného jazykového kódu (sr. *A bylo konec s mým cestováním*, nikoli však případy jako čes. dial. *A potom bylo koláče*).¹⁹ Konečně komparatisticky nejděčnější a zatím nejzanedbanější se jeví případy, kdy při kopule vystupuje adverbiale realizované nepřímým předložkovým pádem skutečného substantiva (např. čes. *Je po dešti, Bylo mu do pláče*). Predikátorový potenciál těchto výrazů bývá oslaben povrchovou nulovostí přítomné indikativní kopuly, jak je tomu v celé východní slovanštině; v. ještě níže.

14. Sponově adverbialní predikát — obdobně jako predikát vyslovený funkčním impersonálním slovesem — může pak být komunikativně autarkní, soběstačný, v případech jako čes. *Je dusno, Bude veselo, Je zle* (stejně ve všech jiných jazycích), nebo vyžaduje u sebe jeden až dva obligátní determinanty. Determinace bývá nutná nejen tehdy, když se má lokalizačně fixovat, specifikovat existence jistého kvalitativního stavu v omezeném prostoru (čes. *Je zde útulno, V hledišti už bylo plno*, pod. všude jinde), nýbrž také a hlavně tehdy, když se má vyslovit, koho ten který kvalitativní stav zasahuje. Nositel stavu — gramatický objekt — bývá pak vyjádřen ve všech jazycích ponejvíce dativem Hum.: rus. Мне было неловко, ukr. Мені лячно, brus. Будзе табе горка, pol. *Było mu ciężko*; hluž. *Je mi styckno*; dluž. *Tak derje jomu tam bužo*; slc. *Mne je otupno*; čes. *Bylo nám trapně*; slin. *Bilo mi je težko*; srch. *Bilo mu je hladno*; mak. Мачно му е; bulh. Беше му доста скучно. Vyjádření nositele stavové kvality pomocí akuzativu nacházíme řídkěji, obvykle bývá spjato s predikátorem substantivní proveniencie, a to v jazycích západních a jižních (např. bulh. Страх ме е, Смях, грижа ме е atd.). Konstrukce typu srch. *I sve zanosnje bilo je u Miši*, kdy je nositel stavu ztvárněn předložkovým pádem, se vyskytuje vesměs sporadicky. S rozvíjejícím genitivem se setkáváme především při stylizaci sémantiky „něčeho je třeba, něčeho // někoho je škoda“, široce ve slovanštině v této podobě zastoupené. Z drobnějších jeví lze poukázat na konkurenci substantivní a adjektivní proveniencie adverbial, sr. např. z ukr.: жалъ — жалко, сором — соромно, досада — досадно, грих — гришно.

15. Srovnávací popis celé této velké třídy vět sdělujících pouhé kvality bude muset tedy být založen především na formální podobě přísponového výrazu, teprve pak na přihlížení k determinantům. Schéma s kopulou + adverbium + jedním determinanem vykazuje ještě další sémantické parametry, než jak bylo právě uvedeno. Dostí rozšířen je např. mikrotyp čes. *S otcem je zle*; dluž. *Z posynkami jo žalosnje pši nas*; pol. *Z pieniedzmi było krucho*; rus. С топливом (у нас) туго, mak. На тешко беше со машината за шиење, атпод.; nebo mikrotyp čes. *Do vánoc je daleko*; slin. *Še dolgo je bilo do večera*; mak. До темнината е долго. Velmi zajímavé shody i drobné rozdíly

¹⁹ O tomto nářečním typu sr. V. Michálková, *Východomoravské věty typu „Bylo vdolky“*, SPFFBU, A 9, 1961, 104—112.

zastihujeme ve funkční distribuci útvarů, jejichž adverbium má pronomiální charakter (*tak, jinak...*). Jsou zastoupeny ve všech jazycích, konstrukce obsahuje jeden nebo i dva obligátní determinanty.

16. Dva relativně obligátní determinanty u predikátu vyjádřeného adverbium shledáváme nejčastěji tehdy, když běží o sémantiku psychických stavů lidských; např. rus. У меня было легко на сердце (на душе); ukr. На душі в нього було тривожно; brus. На душы ў Ромеша было неспакойна; hluž. *Jankej bu při tym lóžo wokoło wutroby*; dluž. *Jo nam tak wjasoto we wutšobje* (Witkojc); čes. *Bylo mi lehkó u srdce*; slin. *Onemu je bilo tesnobno pri srcu*; srch. *Nenadu* [nomen propr.] *je u glavi bilo mutno*. Velmi blízká sémantika je vlastní také konstrukcím typu dluž. *Tym lužam běšo njeglucnego luto*, nebo slin. *Sram ga je bilo matere*, nebo slc. *Bolo mi za ním veľmi clivo*.

17. Vystupuje-li při kopule nepřímý pád syntaktického substantiva, jen z velmi malé části je možný bez předložky (sr. typ čes. *Bylo pátého května*, slin. *Bilo je lepega jesenskega dne*, hluž. dokonce *Bylo sobotu*) — leč tyto případy jsou interpretačně sporné, nabízí se i možnost dvojčlenného výkladu, i vzhledem k východoslovanské variantě rus. Было пятое мая, s nominativem. Předložkový pád při kopule bývá komunikativně soběstačný tehdy, když věta má sémantiku časové kulisy nějakého dění (*Bylo po vánocích, Je přede žněmi, Bylo okolo šestě*), řídkěji sémantikou jinou (*Bylo pod nulou, Je pod mrakem, Je po něm, Bude po nadějích*). Vybrané příklady: rus. Было уже за полночь; brus. Было ўжо за поўнач; pol. *Było po czwartej*; hluž. *Je po wójnje*; dluž. *Běšo we lětnem casu*; slc. *Je pod mrakom, Bolo po šichte*; slin. *Res, da je že bilo prek polnoči, Bilo je po velikanskem kresu*; srch. *Bilo je pred izbore, Bilo je oko deset časova*; bulh. Беше по залез слънце, Беше към единадесет часа, Беше на разсъване. Nejmenší nosnost, jak již shora naznačeno, vykazuje tato varianta ve východní slovanštině.

Z ostatních vět s nepřímým předložkovým pádem jména na sebe upozorňuje všeobecně slovanský útvar typu *Je, není mi do smíchu*. Vyznačuje se přítomností obligátního dativního determinantu (jen příležitostně zimplicitněného). Pozorujeme u něho ty které sémantické nuance od jazyka k jazyku (někde např. proniká význam „mít zájem, starost o něco“, a pak vlastně má do + genitiv primární charakter objektový, sr. slin. *Bilo mu je do tega*, čes. *Do všeho mu bylo*, rus. Сейчас уже было не до премии), dále i formální osobitosti (vedle nejhojnějšího do + genitiv vystupuje někdy také na + akuzativ, sr. hluž. *Krawcej* [nomen propr.] *bě na směch*, slin. *Na smeh je bilo Jakobu*), ale zvláště to, že v pol. a v celé východní slovanštině se ho užívá pouze v konstrukcích s částečnou negací, typu rus. Мне было не до разговоров; negovanou podobu jest ovšem pak pokládati za jádrovou.

Poznámka. Zvláště poutavé je zkoumat zastoupení subtilního podtypu, kdy při sponě stojí celá věta srovnávací: čes. *Bylo mi, jako bych se znovu narodil*. Mám jej zaznamenán ze slc., češ., luž., slin. a srch. Bude však patrně nezbytné hodnotit tento syntaktický poetismus jako strukturu dvoubázovou.

IV

18. Závěrem ještě připojuji několik slov k transformačním postupům a k syntaktické konkurenci výrazových možností. Dost se s tím v poslední době pracuje, zčásti celkem plodně, většinou však nejde o nic zásadně nového.

Ruští jazykovědci, jako např. Peškovskij, Galkina-Fedoruk aj. si byli dobře vědomi možnosti souběžného eficientního a bezeficientního stylizování myšlenky, typu rus. У меня ухо болит // в ухе болит, Здесь пахнет сено // сеном, srch. *Zuje mu uši // Žuji tu u ušima*, čes. *Hory zahučely // V horách zahučelo*.²⁰ Docházívá při tom k výrazným sémantickým posunům (v. § 8).

Zajímavější by bylo zamyslet se nad lexikálním potenciálem jiných typových případů, jako jsou rus. Его влечет наука → Его влечет к науке; Он тоскует без друзей → Ему тоскливо без друзей, а zejména pak takových případů, kdy dvě nebo tři, čtyři stylizační formy zůstávají v hranicích jednočlenných vět: čes. *Už se svečeřívá // Už táhne k večeru // Už se schyluje k večeru // Už je k večeru; Zamračilo se // Je zamračeno*; bulh. *Свърши се с тебе // Свършено е с тебе*. Věty jako: *Je zamračeno, Dnes je zataženo*, sdělující jevy přírodní, patří podle mého přesvědčení výjimečně k jádrovým, neboť jde o děje spontánní (kauzální) s paradigmatickou vazbou: *Zamračilo se — Je zamračeno, Zatažlo se — Je zataženo* (slc. zde užívá tvarů *zamračené, zatahnuté*...). Naproti tomu věty jako *Je zamčeno, Je zde uklizeno* už jádrové nejsou, nýbrž reprezentují deseficientní deriváty útvarů *Někdo zamkl, někdo uklidil* atd., s dějem záměrným, finálním.

19. Srovnávací studium tohoto tematického úseku je stále potřebné a použitavé. Slovanské bezsubjektové (bezeficientní) věty, nespoutané okovy obligátní polarity na podmětovou a přísudkovou část, docházely a docházejí pochvaly od různých (i neslovanských) jazykovědců za to, jak jsou vlastně přesné, výrazově i myšlenkově výstižné. Tak např. K. Trost na adresu ruského typu Громом убило человека napsal: „An unserem Satztypus *gromom ubilo čeloveka* konnten wir zeigen, wie die russische Sprache in einem produktiven Einzellall bestrebt ist, mit syntaktischen Mitteln der ausgesagten Wirklichkeit bis ins Detail gerecht zu werden. Durch die dabei zutage getretene Konsequenz ist der Typus ein sehr anschauliches und aufschlussreiches Beispiel für die logische und zugleich ausserordentlich nuancenreiche Struktur der russischen Satzsyntax.“²¹

СЛАВЯНСКИЕ ЯДЕРНЫЕ БЕССУБЪЕКТНЫЕ КОНСТРУКЦИИ

Cel' предлагаемой статьи заключается в следующем: а) наметить теоретические предпосылки поистине современного исследования и описания данной синтаксической области в сравнительном размере, б) установить основные конкретные совпадения и расхождения в плане выражения между всеми литературными славянскими языками. Термин *бессубъектный* воспринимается в семантическом смысле, дается определение семантического субъекта (= денотативного производителя, эффициенса предцизируемого признака), т. е. агенса произвольного действия + ингерентного манифестанса произвольного действия, качества, состояния; затем формулируется определение ядерных бессубъектных конструкций (§ 1); к ним не относятся двухбазовые структуры, а также и разного рода производные, неядерные структуры, лишь внешне односоставные (бесподлежащные) по необходимости остаются за пределами темы (§ 2). Обосновывается

²⁰ A. M. Peškovskij, *Русский синтаксис в научном освещении*, изд. 6-ое, Moskva 1938, 320 n.; Je. M. Galkina-Fedoruk, *Безличные предложения в современном русском языке*, Moskva 1958, passim.

²¹ K. Trost 1968 (op. cit. v pozn. 16), 214.

методический подход автора к теме (§ 3) и рассматривается проблема предложений с имплицитным неопределенным, неодушевленным производителем (напр., рус. *Заговилась у меня под кроватью, Болит!*, § 4). Применительно к славянским языкам не действительна теорема, что будто бы реализацией предложения всегда является дихотомия именной и глагольной фраз (§ 5). В пределах ядерных бессубъектных (= безэфициентных) предложений можно вскрыть общий семантический инвариант: передача явлений как подчеркнуто произвольных (спонтанных, „неконтролируемых“, науазативных, нередко прямо стихийных); могут предцифроваться только два класса признаков: одни только действия и одни только качества (§ 6). Объяснение методологических принципов изложения темы (§ 7), как и предварительное упоминание о трансформационных приемах (§ 8) составляют заключение первой, общетеоретической части статьи.

Во второй части анализируются на обобщенном уровне характерные явления, свойственные построениям, содержанием которых оказываются одни только безэфициентные действия, т. е. построениям с функционально полнознаменательным безличным глаголом. Подробнее учитывается наличие коммуникативной самостоятельности самого глагола (§ 9), или же необходимость дальнейшей его детерминации справа: посредством одного обстоятельственного определителя (§ 10), одного объектного определителя (§ 11, с подразделением по падежным формам его — беспредложных родительного, дательного, винительного и творительного падежей, как и падежей с предлогами) или посредством двух обязательных определителей (§ 12, здесь налицо, в основном, две типовых разновидности — тип *Мне уши заложило* и тип *Самолет охватило пламенем*).

Третья часть исследует конструкции с глаголом *быть* + приглагольными компонентом, чаще всего обстоятельственного характера в широком смысле слова; они приносят сообщение об одних только качествах (качественных состояниях) безотносительно к какому бы то ни было их производителю; дается общая характеристика глагольного и неглагольного компонентов (§ 13). Затем отмечаются характерные явления, связанные с предикатом, который содержит наречие, морфологическое (*весело, грустно...*) или функциональное (*срам, стыд...*); детальнее опять-таки учитывается коммуникативная его автономность или же необходимость смыслового восполнения посредством одного определителя (§ 14, 15), а затем — двух определителей (напр., *У меня было легко на сердце*, § 16). Наибольший компаративистский интерес здесь представляют построения, где при глаголе *быть* выступает косвенный падеж подлинного существительного (напр., *Было уже за полночь*); за исключением восточнославянских языков, они довольно обильно представлены на славянском ареале (§ 17); без дальнейших определителей их содержанием бывает чаще всего передача общего фона какого-либо иного действия, явления; с облигаторным (как правило) определителем больше всего бросается в глаза общеславянский тип *Мне было (не) до смеха*, в поль., рус., укр. и брус. языках выступающий, однако, лишь в частноотрицательных образованиях.

В заключение проводятся некоторые наблюдения над трансформационными приемами, отмечается ограниченность их аргументативной силы (§ 18); затем же отмечается высокая оценка неславянскими языковедами славянских безличных предложений, в частности русского типа *Громом убило человека* (К. Трост).

4